

Баландіна Н.Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті / Монографія. – К.: АСМІ, 2002. – 332 с.

Останнім часом у працях учених різних галузей відчутний якісно новий підхід до наукового сприйняття світу і людини в ньому. Вихід монографії Н.Ф. Баландіної „Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті” зайвий раз у цьому переконує, адже прагматична лінгвістика, у рідкісній якій виконана рецензована монографія, належить до актуальних напрямів сучасних мовознавчих студій. Лінгвістична прагматика і теорія мовленнєвих актів як її ядро забезпечує комунікативний підхід до одиниць мовної системи, який спроектований на людину в її мовленнєвій сфері, різних життєвих ситуаціях з урахуванням специфіки мислення індивідів.

Монографія Н.Ф. Баландіної, на нашу думку, посідає почесне місце серед праць, присвячених цій тематиці, насамперед завдяки принципово новим підходам до розв’язання теоретичних питань, а також самій методиці аналізу чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті. Суттєво, що дослідниця не обмежується лише функціональним аналізом ПК, а й вибудовує чітку й несуперечливу теорію референції досліджуваних одиниць.

Книга містить вступ, два розділи та висновки. Починаючи зі вступу, де дається стислий, але емний аналіз об’єкта – динамічного (мовленнєвого) і статичного (мовного) водночас, протягом усієї праці акцентується увага на дієвій природі аналізованих знаків і активізації людського фактора.

У вступі Н.Ф. Баландіна обґрунтовує думку, що ПК слід вивчати як прагматично осмислені мовні знаки з їх комунікативною специфікою, міцною пов’язаністю з ситуацією і прагматичним значенням. При з’ясуванні семантичної природи ПК дослідниця наголошує на необхідності брати до уваги прототипові об’єктні значення. Вихідним для опису є поняття значення, насамперед смислового (функціонального), яке ґрунтується на референційному й емоційному.

Перший розділ „У пошуках значення чеських прагматичних кліше” присвячений висвітленню в комунікативному контексті основних складових значення ПК – референційної, емоційної і функціонально-смислової (ілокутивної). Авторці вдається глибоко і всебічно здійснити цей аналіз, чітко обґрунтувати поняття істинності, щирості, лжі та ін. Цікавими здаються роздуми Н.Ф. Баландіної про критерії щирості, зокрема, дослідниця наголошує, що „категорія щирості ґрунтується на: а) демонстрації позитивного емоційного стану мовця, б) позитивному ставленні до адресата; в) намірі викликати в адресата задоволення і схвалення” (с. 40). Не менш цікавими є роздуми про емоційне значення ПК, його мовних індикаторів, а також проблеми смислу і його функціонального потенціалу. Дослідниця зазначає, „ПК хоч і функціонують із переважно закріпленими об’єктивними смислами, іноді вони „прориваються” за межі полісемії (с. 53). Виходячи з цього, авторка дає детальний аналіз полісемантичних, синонімічних та антонімічних ПК. Принагідно зауважимо, що заслуговує на схвалення й той факт, що Н.Ф. Баландіна дуже коректно вибудовує й використовує термінологічний апарат дослідження, зокрема це стосується терміна „лжа”, розмежування понять „істинність” і „правдивість” та ін.

У другому розділі розглядаються функціональні різновиди чеських ПК в мовному і позамовному контекстах. Дослідниця на основі функціонального (ілокутивного) критерію подає класифікацію ПК, зокрема виділяє метакомунікативні ПК ритуального й неритуального характеру (до перших включаться кліше звертання, знайомства, вітання, прощання тощо, тобто спрямовані на встановлення контакту й регуляції поведінки, до других – кліше привертання уваги, запиту інформації), ПК спонукання, оцінки, співпереживання, подяки, вибачення та негепозитивні ПК. У дослідженні в межах кожного різновиду виявлено значну диференціацію формул за сферою вживання, тональністю, ввічливістю і т. ін. У монографії зазначається, що кожний смисловий різновид ПК ґрунтується на властивих йому типізованих семантичних елементах пресупозиції вживання, функціях (інтеракціональних, ілокутивних і структурних), мовних і немовних індикаторах функцій, а також на поширювачах формул.

Найчисленнішою є група метакомунікативних ПК, перший різновид яких сприяє встановленню контакту і регуляції поведінки, а другий слугує своєрідним авторським коментарем до сказаного. Неоднорідність метакомунікантів подана ще й за ознакою ритуальності, чи наявністю в них семи етикетності.

Н.Ф. Баландіна не лише обґрунтовує виділення в окремий різновид спонукальних ПК, а й подає детальний і всебічний аналіз інтеракціональних та ілокутивних функцій, визначення яких зумовлене такими чинниками, як зацікавленість співрозмовників у результатах дії, залежності/назалежності комунікативних позицій, можливість альтернативної реакції чи спонукування. Достатньо детально вивчено також екстралінгвістичні фактори, які впливають на вибір тієї чи іншої комунікативної формули. Серед них значна увага приділяється сфері вживання, емоційному тлу, ступеню ввічливості, які визначають тональність звучання ПК – високу, нейтральну чи фамільярну.

Аналіз кожного різновиду ґрунтується на визначенні властивих йому типізованих семантичних елементів пресупозиції вживання, функцій, мовних індикаторів, а також засобів, що впливають на ступінь ілокутивної сили. Авторці вдалося довести, що репрезентантами ілокутивної сили виступають не лише лексичні засоби, а й такі ПК, як спосіб, час, вид, особа, а також паравербальні й кінетичні засоби.

Підсумовуючи сказане, можна з упевненістю твердити, що рецензована монографія подає нові дані про закономірності комунікативно-прагматичного функціонування ПК в реальному контексті і тим самим сприяє вирішенню складного завдання – висвітленню в широкому смислі (комунікативному контексті) функцій і значення ПК і, зокрема, їх ілокутивних різновидів. Уперше в українському і чеському мовознавстві на матеріалі чеської мови на теоретичних засадах лінгвістичної прагматики здійснено комплексний аналіз чеських прагматичних формул, описано їх природу, семантику, специфіку та роль у процесі комунікації. Теоретичні положення, узагальнення і висновки монографії, безперечно, збагачують і поглиблюють теорію загального мовознавства, лінгвопрагматику, соціолінгвістику, теорію комунікації. Результати проведеного дослідження мають і велику практичну значущість для розробки комунікативно орієнтованих методик викладання як іноземних мов, так і рідної мови, для опрацювання лекційних курсів, при написанні підручників, посібників тощо.

На завершення хотілося б зазначити, що вихід із друку такої серйозної праці, як рецензована, подає надію, що серед українських центрів загальних славістичних досліджень незабаром може стати знаною і Полтава.

К.В. Дегтярьова,
канд. філол. наук, доцент

НОВА КНИГА ПРО РОМАНТИЗМ

Ніколенко О.М. Романтизм у поезії: Г. Гейне, Дж. Байрон, А. Міцкевич, Г. Лонгфелло. — Харків: Ранок, 2003. — 265 с.

Про романтизм писати і легко, і важко. Легко тому, що ця література завжди привертає увагу читачів, твори романтиків лишаються актуальними за будь-яких часів, бо людству одвіку притаманне прагнення до високих ідеалів. А важко тому, що про романтизм написано вже так багато, що, здається, уже все сказано. І все ж таки романтичній літературі властива певна загадковість, і тому вона ніколи не може бути розгадана до кінця. І скільки б не писали про романтизм, про нього завжди можна сказати щось нове, невідкрите, невідоме. Це доводить нова книга О.М.Ніколенко «Романтизм у поезії: Г.Гейне, Дж. Байрон, А.Міцкевич, Г.Лонгфелло», яка нещодавно вийшла у видавництві «Ранок» (м. Харків) у серії «Скарбниця словесника». Кілька слів про саму серію. На такі книжки давно чекали вчителі і студенти-філологи. Видані на гарному папері, у широкому форматі, з ілюстраціями, прекрасною версткою, вони одразу привертають увагу у книгарнях. Але річ навіть не в поліграфічному оформленні. Ці книги незвичайні передусім за своєю побудовою. Можна відверто сказати, що такі книжки для вчителів у нас в Україні ще не видавалися, тому видавництво «Ранок» розпочало дуже складну, але й благородну справу. Ідея книжок даної серії, що належить О.М.Ніколенко і директору видавництва В.В.Круглову, обумовлена самою програмою із зарубіжної літератури, яка з кожним роком стає все складнішою. Тому книги для вчителів, які видаються не на один рік, мають враховувати всі ці зміни й учительські потреби в процесі підготовки до уроків.